

краєзнавчого руху в УСРР наприкінці 1920-х – початку 1930-х років" (С. 146).

На жаль, робота вийшла невеличким накладом і вже стала бібліографічною рідкістю. Можливо, під час підготовки другого видання серед додатків доречно було б розташувати фотографії членів УКК, редакційної колегії та інших головних персонажів книги.

Роботу написано гарною літературною мовою, вона має необхідні висновки, узагальнення та посилання, прекрасно оформлена, містить цікаві і корисні додатки (наприклад, бібліографічний покажчик змісту журналу "Краєзнавство" (1927-1930), склад Українського комітету краєзнавства, іменний покажчик авторів статей та ін.).

Таким чином, у розпорядженні всіх тих, хто цікавиться історією українського краєзнавчого руху, з'явилася наукова праця, що пройшла належну апробацію, висвітлює до сьогодні маловідому сторінку вітчизняного руху дослідників рідного краю. Робота виводить на нові обрії наукового пошуку і може бути рекомендована широкому загалу читачів.

С.М. Куделко

РЕЦЕНЗІЯ

**ІВАНЕНКО В.В., ІЩЕНКО І.В. УКРАЇНА НЕПІВСЬКА: АНАЛІЗ
СОЦІАЛЬНИХ АНОМАЛІЙ ПІВДЕННОГО РЕГІОНУ. –**

Моногр.: Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту, 2006.–280 с.

Монографічне дослідження Іваненко В.В. та Іщенко І.В. присвячене актуальній і, на жаль, ще недостатньо вивченій у вітчизняній історіографії проблемі. Вивчення і критичне запозичення багатого і всебічного досвіду непівської доби в Україні надає можливість запобігти багатьох помилок і прорахунків під час проведення ринкових реформ в наш час, коли Україна здійснює запланований перехід до ринкової економіки.

Сьогодні ми зустрічаємося з двома тенденціями, які характерні для історико-економічної літератури. Перша – ідеалізація нової економічної політики, перебільшення успіхів і досягнень цього періоду. Запровадження непу, без сумніву, дозволило відбудувати зруйноване народне господарство, покращити матеріальне становище людей. Але в цей період отримали розвиток і багато процесів, котрі породив ринок. До цього слід додати і специфічні обставини, в яких опинилася країна з її руїною, аграрним перенаселенням, інерцією воєнно-комуністичної спадщини тощо. Здійснення непу відбувалося на фоні постійного зростання безробіття, різних аномалій повсякденного життя (що саме і було в центрі уваги авторів рецензованої монографії), скорочення коштів на соціальні потреби, освіту.

З цими явищами пов'язана друга тенденція в сучасній перівській історіографії – критика нової економічної політики, коли звертається увага, насамперед, на так звані „кризи непу”, які пройшли через всю історію і не отримали свого рішення, врешті-решт, призвели до згортання нової економічної політики.

Потрібно зауважити, що суперечку навколо непу мають постійне джерело. Справа в тому, що моделі існування змішаної економіки, одна з яких вперше мала місце в радянській країні, у тій, або іншій формі з неоднаковим ступенем успіхів і поразок, проходять апробацію в різних країнах і різних історичних умовах. Усе це знову і знову викликає необхідність звернення до історії нової економічної політики, вивчення умов і „супутників” її здійснення.

Саме дослідження умов, соціального середовища у яких відбувалося запровадження нової економічної політики, соціальних аномалій, що особливо „розквітли” під час переходу країни від громадянської війни до громадянського миру були метою авторів монографії.

Для цього вони залучили широке коло історичних джерел і наукової літератури. Це, насамперед, матеріали фондів центральних державних архівів і державних архівів південних областей України, статистичні збірки, періодику, спогади. Спираючись на таку достатню і достовірну джерельну базу Іваненко В.В. та Іщенко І.В. піддали ґрунтовному аналізу „сплеск” соціальних аномалій

у суспільстві „непівської” України, породжених громадянською війною, падінням духовності й моралі, маргіналізацією значних верств населення.

Зокрема, автори встановили, що певна частина безробітних взагалі працювати не бажала, розраховуючи лише на соціальну допомогу (с. 80). Досить тривала очікуваність роботи, бездомність були поштовхом до декласування та наступної деградації, коли люди втрачали психологічну рівновагу, поволі спускаючись на „дно життя” (с. 81).

У рецензованій монографії підкреслюється, що аномальні явища в Україні 20-х років XX ст.. „значною мірою спричинялися й жилися із середовища безробітних і так званих декласованих елементів”, цьому сприяли також тривалі воєнні дії на території республіки, масовий голод 1921-1923 рр., а також неспроможність радянської влади впоратися з „валом політичних і соціально-економічних труднощів” (с.81).

При висвітленні проблеми дитячої безпритульності та бездоглядності в Україні часів нової економічної політики автори звертають увагу на те, що за масштабом поширення та її гостротою вони багато в чому співзвучні сучасного перехідному періоду соціально-політичної і економічної трансформації. Відмічається, що сьогодні кількість знедолених дітей, залишених без родинної опіки, складає жакливу цифру в Україні – 5,2 млн. осіб (с.83).

Аналізуючи форми і методи боротьби з безпритульністю у 20-х роках минулого століття, автори вважають, що влада, попри всі тогочасні негаразди та труднощі, недостатньо повно використовувала можливості індивідуального патронату дітей (с.102). Підкреслюються, що психологія поведінки безпритульних дітей, їх спосіб життя були спрямовані на існування за рахунок інших і характерними для них заняттями стали жебракування і проституція. У роки непу більшість злочинів серед неповнолітніх були скоєні сиротами і саме вони домінували серед своїх однолітків у скоєні злочинів, а отже саме вони слугували постійним джерелом поповнення лав злочинців. Вважаємо, що цей висновок авторів монографії повинен бути врахований у сучасній державній політиці. Звертається увага на те, що недооцінювались профілактичні засоби впливу на безпритульних та бездоглядних як

найбільш ефективні щодо їх перевиховання (с.106). І хоча завдяки передачі цієї справи до органів НКВС вулична безпритульність зникає, в роботі зауважується, що збудники її виникнення й поширення не були усунені (с.106).

Розглядаючи жебракування та бродяжництво, як старовинний супутник повсякденного життя українців, автори монографії з'ясовують причини тодішнього поширення в суспільстві цієї аномалії. Серед них вони виділяють численні епідемії, хвороби, голод, безробіття.

Відмічається, що знедолені люди шукали ілюзорне задоволення своїх потреб у горілці. Автори з'ясували, що 78 % п'яниць були закоренілими бідняками (с.113). Вони пишуть, що поширення жебрацтва в Україні часів непу було результатом поєднання важких економічних умов з наявністю у суспільстві певного прошарку людей зі зримими ознаками виродження (с.114). Підкреслюється, що існування жебракування багато в чому стало можливим завдяки підтримці християнській релігії, церкви, коли канонізація способу життя Ісуса Христа формувала в народі почуття жалості, милосердя до бідних людей, до жебраків. Тут наводиться образний вислів, що жебрацтво можна порівняти з кар'єрою, яку неможливо покинути (с.115). Вказується на нерозривний зв'язок жебракування з такою соціальною хворобою, як бродяжництво (с.115).

Розглядаючи етнічне переміщення певних груп населення, зокрема циган, які бродяжничали територією України, дослідники підкреслюють, що існує принципова різниця між етнічним переміщенням циган та бродяжництвом, оскільки, на відмінну від жебраків чи повій, цигани не втрачали людської гідності. Вони нагадують, що понятійна категорія „жебрацтво” співзвучна терміну „циганити” (с.118).

При висвітленні пияцтва, як певної соціальної аномалії в Україні 1920-х років, у монографії підкреслюється, що радянська держава була зацікавлена у виготовленні та продажу алкогольної продукції, оскільки вона за умови державної монополії була важливим джерелом поповнення державного бюджету (с.120). Разом з тим віддається належне першим крокам радянської влади, її більшовицьким керівникам, коли проголошувалося, що при

соціалізмі зникнуть причини, які призводять до пияцтва та алкоголізму. Але, як відомо, буденне життя було сильніше за такі гасла.

Хоча така соціальна аномалія, як проституція, існувала у всі часи і у всіх народів, у рецензованій монографії відмічається, що на відміну, скажімо, від дореволюційних часів, у непівську добу основним стимулом комерціалізації сексуальних послуг стають нужда та голод (с.143).

Зазначається, що спочатку серед більшовицьких діячів не було єдності в ставленні до „продажної любові”: від пропозицій навести масовий терор, розстріляти проститутку до байдужого ставлення до них (с.144). Дослідники зауважують, що у період громадянської війни під впливом ідей „воєнного комунізму” повія розглядалася як „дезертир трудового фронту”. Вони пишуть, що соціологічне дослідження, проведене у 1924 р. засвідчує, що 48 % повій займалася цим „ремеслом” головним чином через нужду, а 31% - заради „легких грошей” і що подібні мотиви заняття проституцією простежувалися і в подальшому, аж до кінця радянської доби (с.145).

Дослідники виявили двоїстість дій властей, які своєю особистою поведінкою навіть заохочували розпусту, аморальність (с.151).

Внаслідок інтенсивних міграційних потоків саме південний регіон УСРР був попереду у проявах соціальних аномалій. Серед загальних висновків, до яких прийшли автори монографії, підкреслюється, що у непівську добу в Україні в цілому і у південному регіоні зокрема, було зроблено чимало добрих справ у вирішенні гострих проблем, у тому числі і соціальних аномалій.

Грунтовний аналіз цієї проблеми, висновки та пропозиції авторів монографії можуть і повинні бути задіяні у наш час при виробленні і впровадженні державної політики щодо існуючих соціальних аномалій.

*Лантух В.В.,
Лантух І.В.*